

Lustracja a prawa człowieka – standardy europejskie i standardy polskie

dr Adam Bodnar

Zakład Praw Człowieka

Instytut Nauk Prawno-Administracyjnych

Wydział Prawa i Administracji UW

Uwagi ogólne

- **lustracja dokonywana była w państwach byłego Bloku Wschodniego na szereg różnych sposobów**
- **Rada Europy doprowadziła do wypracowania ważnych standardów w zakresie celów lustracji i stosowanych procedur**
- **lustracja w Polsce była wielokrotnie przedmiotem orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, ale jeszcze nigdy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka**
- **nowa ustawa lustracyjna zmusza do ponownego zastanowienia się nad znaczeniem standardów europejskich do oceny polskiego prawa**

Standardy Rady Europy

- **Rezolucja nr 1096 (1996) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy dotycząca środków demontażu dziedzictwa po byłych totalitarnych ustrojach komunistycznych oraz Raport nr 7568 - Wytyczne w sprawie postępowań lustracyjnych**
- *celem lustracji jest ochrona nowo powstałych demokracji – dokonywana jest tylko i wyłącznie w celu eliminacji zagrożeń związanych z lustracją dla demokracji (np. szantaż)*
- *indywidualna wina musi być udowodniona w każdym przypadku – nie należy przyjmować zasady zbiorowej odpowiedzialności;*
- *lustracji nie należy wykorzystywać jako narzędzia zemsty, retribucji czy odpłaty;*
- *lustracja powinna być oparta na zasadach państwa prawa*

Standardy Rady Europy - c.d.

- *gwarancje rzetelnego procesu w postępowaniu lustracyjnym - prawo do obrony, prawo do przesłuchania świadków oskarżenia, dostęp do materiałów dowodowych, prawo przedstawienia własnych dowodów, jawność rozprawy, prawo do sądu II instancji*
- *lustrację ograniczona tylko do stanowisk kluczowych dla ochrony demokracji i praw człowieka (w szczególności urzędnicy państwowi, członkowie służb wywiadowczych, sędziowie, prokuratorzy).*
- *lustracja nie może mieć zastosowania do stanowisk w prywatnych lub półprywatnych organizacjach*
- *dyskwalifikacja z pełnienia funkcji publicznych – nie dłużej niż 5 lat*
- *lustracja powinna zakończyć się do 31 grudnia 1999 r. - do tego czasu nowe systemy demokratyczne wystarczająco się umocnią we wszystkich państwach postkomunistycznych*

Standardy wynikające z orzecznictwa ETPCz

- ***Sidabras i Dziautas przeciwko Litwie (nr 55480/00 oraz 59330/00)***

- *ograniczenia w zatrudnieniu w sektorze prywatnym dla byłych oficerów KGB naruszają art. 14 w związku z art. 8 Konwencji*

- *wymóg lojalności wobec państwa może być niezbędnym warunkiem zatrudnienia we władzach państwowych. Brak takiego wymogu w odniesieniu do zatrudnienia w prywatnych spółkach.*

- *jednocześnie - zwolnienie byłych oficerów KGB z funkcji prokuratora oraz inspektora podatkowego nie stanowi naruszenia Konwencji.*

- ***Sprawa Rainys and Gasparavičius przeciwko Litwie (nr 70665/01 oraz 74345/01)***

- *zwolnienie z pracy w prywatnych spółkach. Powtórzenie zasady ze sprawy Sidabras i Dziautas przeciwko Litwie.*

Orzecznictwo ETPCz - c.d.

- *Ivan Turek przeciwko Słowacji (skarga nr 57986/00)*

- *Trybunał w orzecznictwie powołuje się na Rezolucję 1096 oraz na Wytyczne 7568 jako wyznacznik standardów w zakresie postępowań lustracyjnych*

- *Art. 6 Konwencji - znaczenie szybkości postępowań dla osoby poddanej lustracji (7 lat i 5 miesięcy)*

- *Art. 8 Konwencji ma zastosowanie do postępowań lustracyjnych i zawiera w sobie gwarancje proceduralne*

- *osoba podejrzana o współpracę ze służbami powinna mieć:*

- *pełne prawo do obrony,*

- *prawo dostępu do wszystkich dokumentów jej dotyczących (w tym tajnych)*

Orzecznictwo ETPCz - c.d.

- *Tadeusz Matyjek przeciwko Polsce (skarga nr 38184/03)*

- *decyzja o dopuszczalności z dnia 29 czerwca 2006 r.*

- *art. 6 Konwencji ma zastosowanie do postępowań lustracyjnych w zakresie w jakim mówi o „oskarżonym w sprawie karnej”*

- *w konsekwencji do postępowań lustracyjnych mają zastosowanie gwarancje procesowe wynikające z art. 6 Konwencji*

- *czekamy na pierwszy polski wyrok w sprawie lustracyjnej*

Niektóre standardy z orzecznictwa TK (K 39/97)

- *definicja „współpracy” oraz zasada dookreśloności przepisów*
„Adresat normy prawnej musi wiedzieć, jakie jego zachowanie i z jakich przyczyn ma znaczenie prawne. Tego rodzaju wymagania [...] nabierają szczególnego znaczenia na tle art. 4 ustawy o lustracji. Subiektywnie, bowiem od tego, czy osoba lustrowana składając oświadczenie nie popełni błędu przy ocenie charakteru swoich kontaktów z organami bezpieczeństwa państwa, a więc czy będzie miała jasność co do prawdziwości tego oświadczenia, może zależeć narażenie się na konsekwencje przewidziane w art. 30 tej ustawy”

- *zasada domniemania niewinności oraz in dubio pro reo*

*“Z nakazu odpowiedniego stosowania przepisów k.p.k. wynika zapewnienie osobie lustrowanej wszelkich gwarancji procesowych, jak np. stosowania zasady **in dubio pro reo** - tłumaczenia nie dających się usunąć wątpliwości na korzyść osoby lustrowanej oraz prawa do obrony. W tym zespole gwarancji procesowych szczególne znaczenie odgrywa zasada domniemania niewinności (art. 5 § 1 kpk), na użytek postępowania lustracyjnego rozumiana jako **domniemanie prawdziwości oświadczeń we wszystkich etapach tego postępowania**”*

Nowa ustawa lustracyjna w świetle standardów

- *18 grudnia 2006 r. została uchwalona tzw. nowa ustawa lustracyjna;*
- *ustawa lustracyjna została praktycznie zastąpiona przez tzw. projekt prezydencki – uchwalony przez Sejm 14 lutego 2007 r.. Ustawa weszła w życie 15 marca 2007 r.*
- *ustawa weszła w życie, jednak pomimo zakresu zmian nie ma jeszcze tekstu jednolitego;*
- *oprócz nowych zasad lustracji, ustawa wprowadza zmiany do innych ustaw – ustawy o IPN oraz także Kodeksu karnego (tzw. przestępstwo pomówienia Narodu Polskiego);*
- *nowa ustawa wzbudza szereg wątpliwości konstytucyjnych w świetle standardów europejskich oraz standardów TK*

Uwagi systemowe oraz zakres ustawy

- 1. Cel ustawy lustracyjnej a ograniczenia praw jednostki wynikające z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP*
- 2. Art. 61 Konstytucji RP jako podstawa lustracji ?*
- 3. Lustracja po 17 latach a wytyczne Rady Europy*
- 4. Pojęcie „współpracy” na gruncie nowej ustawy lustracyjnej a orzecznictwo TK*
- 5. Pojęcie osoby pełniącej funkcję publiczną a orzecznictwo TK*
- 6. Niekonsekwencja w odniesieniu do zawodów zaufania publicznego (równość wobec prawa)*
- 7. Odwołanie do nieprecyzyjnych definicji (np. dziennikarz w rozumieniu Prawa Prasowego)*
- 8. Objęcie ustawą licznych podmiotów prywatnych*
- 9. Urząd ds. Cenzury jako organ bezpieczeństwa państwa?*

Oświadczenia lustracyjne i ich konsekwencje

10. Wolność słowa oraz wolność badań naukowych a konsekwencje oświadczeń lustracyjnych składanych przez dziennikarzy oraz naukowców

11. Zwolnienie z pracy oraz zakaz wykonywania określonej funkcji – ochrona demokracji czy zemsta i retribucja?

12. Konieczność składania kolejnych oświadczeń lustracyjnych przez osoby już poddane lustracji

13. Możliwość podważenia prawomocnych wyroków sądów ze względu na nową definicję współpracy

14. Zakaz samooskarżania się (Saunders v. Wielka Brytania) a obecny model lustracji

Rzetelny proces

15. Możliwość ograniczenia dostępu do materiałów lustracyjnych

16. Lustracja trwająca do 2027 r. a prawo do rozpoznania sprawy „w rozsądnym terminie”

17. Przygotowanie sądów polskich oraz Biura Lustracyjnego IPN do postępowań lustracyjnych (dłuższe vacatio legis?)

18. Brak możliwości złożenia kasacji przez osobę lustrowaną

19. Opublikowane listy IPN a zasada domniemania niewinności (K 39/97 - „domniemanie prawdziwości oświadczeń we wszystkich etapach tego postępowania”)

20. Sytuacja prawna osób nie pełniących funkcji publicznych, a umieszczonych na listach IPN

Podsumowanie

Nowa ustawa lustracyjna może

albo niszczyć demokrację oraz naruszyć prawa tysięcy osób,

albo może przyczynić się do:

(i) rozwoju standardów ochrony praw człowieka w odniesieniu do lustracji – zarówno na poziomie krajowym jak i międzynarodowym;

(ii) wzmocnienia kultury prawnej polskiego społeczeństwa, chociażby co do rozumienia pojęcia obywatelskie nieposłuszeństwo.

Od prawników, dziennikarzy oraz naukowców zależeć będzie wykorzystanie tej drugiej szansy – rozwoju standardów.

Dziękuję za uwagę

dr Adam Bodnar

Zakład Praw Człowieka WPiA UW

Collegium Iuridicum III, ul. Oboźna 6/8

00-927 Warszawa

e-mail: a.bodnar@wpia.uw.edu.pl